

Anton Novačan / Papiga

Poglavje „Ugaslih vulkanov“

Ze je bila za njim ponosna Venecija in jadrno, kakor na krilih, je hitel Orient-Express prti Trstu. Pomladni dan se je nagibal k večeru, prosojni južni vzduh se je polnil z mrakom in naš sivi kraški svet je tonil počasi v obupno temo, točno, v večno pozabljenje. V vlaku so planile prve luči — in čez malo — odprla se je ob cknih slovečim potnikom divna panorama tržaškega zaliva. Mesto je migotalo v lučih; v pristanu so rajale sence med svetlobnimi kolobarji, a na svetlikasti plohi, segajoči daleč v morje, je plula ribiška jadrnica, v nejasnih zgrbljenih obrisih podobna samotnemu beraču, ki so ga pognali od hiše.

V razkošno opremljenem hodniku ekspresnega vlaka je stal laški general in kazal starikavi dami naglo se menjajoče vidike pred oknom. General je bil ves siv, debelkast in majhen in zgnjeten v svojo paradno uniformo; čaka na glavi mu je bila trmasto visoka, na obrazu pod njo so štrleli navpik nasukani brčiči, in tako ves sličen zaljubljenemu mucu je grmulil k dami in končno patetično kliknil:

«Che bella vista di Trieste!»

Njegov maziljeni glas je odjeknil po hodniku. Nekje so zarožljale duri kupeja, s treskom in hrupom, ter se je starikava dama spoštljivo zdrznila.

Laški general pa je ponavljal:

«Che bella vista di Trieste!»

«Govedo!» — je zaklical nekdo iz kupeja, glasno slovenski, in še enkrat mukajoče zategnil:

«Go-ve-e-do!»

Laški general se je ošabno ozrl. Nikjer ni bilo nikogar. In ne umevajoč tuje besede, še manj, da je psotka veljala njemu, se je general koketno prestopil in se nagnil še bolj k starikavi dami.

Tiste duri pa so se zopet zatreskale in zavesa je šinila preko njih. Razburjen mož se je zleknil v kupeju po zofi in je sam pri sebi mrmotal: «Kako sladko je biti barbar!»

Tedaj je iz kota treščilo vanj:

«Govedo!»

«Barbar» je planil na noge in se razgledal. Svetiljka v vozu je bila na pol zavešena in le s težavo je razločil obraz nenadnega sčbesednika.

«Kdaj ste vstopili?» — je vprašal «barbar» razveseljen in ne čakaje odgovora ponujal neznancu roko. Predstavljal se mu je:

«Jaz sem Tonček Švigajev. Veseli me neizmerno, da slišim tukaj domačo besedo. Kajne, moje ‚govedo‘ velja Lahu, vaše ‚govedo‘ pa velja meni. Razumem, imenitno razumem. Toda jaz jih ne ljubim, Italijanov. Odkar so nam vzeli naše Primorje, naš Trst, našo Gorico in našo solzno Istro, jih sovražim do groba. Sicer sem se že davno odpovedal vsakemu nacionalizmu in zaničujem narodnjakarstvo, iz srca ga zaničujem. Vendar me vselej zbode, ko vidim to gnidasto laško raso, kako se ošabno širi po moji zemlji in pije mojemu življu srčno kri. Veste, to so v meni še rudimenta in sem radi njih često v boju s seboj. Zdavnaj sem prekoračil ozko vaško obzorje in prisegam danes na vse druge ideje. Prisegam, je to prava beseda? No, včasih me je sram, ko se razburjam za take drobnosti. Kaj mi Slovenci, kaj narodnost? Človeštvo! It is the question! Odkod potujete?»

Neznanec je odgovoril z nizkim kljukastim glasom:

«Iz Parizal»

«Tudi jaz iz Pariza! Glejte, kak slučaj!» — je zaklical Tonček Švigajev. — «Čudim se, da vas še nisem opazil. Dolga je pot iz Pariza in marsikaj bi se bila že lahko pomenkovala. Ali ste bili v drugem vozu, ali pa ste kje vožnjo prekinili in semkaj vstopili šele v Italiji?»

Neznanec v kotu je prikimal brez besede. Tonček Švigajev pa je nadaljeval v vsej svoji burni zgovornosti:

«Ah, zato vas nisem opazil. No, vseeno. Lep kos se še popeljeva skupaj. Prijetno je na potu najti prijaznega sobesednika. Jaz ne ljubim samote, tudi v vlaku ne. Če sem sam, se pečam preveč s svojo lastno osebo in je pri meni posledica vsakega premišljevanja le ostudno sebezaničevanje. Priznam, so ljudje, ki radi tavajo po neizmernih globinah svoje duše, to so navadno nezreli ljudje, ki še tovariijo iz sebe navlako mladostnih razočaranj in nikdar dozorelih pesniških razpoloženj. Jaz sem na priliko vse to že davno odpravil. V svoji mladosti sem vedno nekaj pričakoval, vedno nekam hrepenel, stal pred življenjem kakor pred temno zaveso. Trdno sem upal na neko čisto moje razodetje. Trajalo je pri meni do tridesetega leta. A ko sem bil star trideset let, se je uganka razrešila. Bilo je med veliko vojno, v neki baraki na zoprnem Oberštajerskem. Tovariši so spali in hrkali, po meni je s strehe kapljala voda in ostuden mrčes me je nadlegoval. Spati nisem mogel in brez misli sem preklinjal, kar mi je prišlo pod zob. Tedaj se spomnim, da bo jutri moj trideseti.

rojstni dan. Skočil sem z ležišča, kot da sem zagledal pošast, in taval sem po baraki do vrat. Vrata so bila zaprta, nisem jih mogel odpreti. Zgrudil sem se na tla. Neizrečena boleost mi je razplala srce. Zarja neke strašne misli mi je legla na možgane in ječal sem na tleh: «Čas se je izpolnil, povej, kam?» Tedaj se je zgnetlo vseh mojih trideset let v eno samo podobo, tako veliko, kakor je dan od jutra do večera. Vstalo je v meni mogočno čuvstvo, da sem gospodar vsega dejanja in nehanja, ki je nanizano v podobi mojega življenja. Vidite, ob tistem čuvstvu sem pozabil na življensko uganko. Rekel sem sam pri sebi: «Živi in gledaj, to je vse!» Zaspal sem sladko na tleh, sam ne vem kdaj, a drugo jutro sem soldatom povedal tako smešno historijo, da so se vsi krohotali. Od tiste noči nisem pretočil v svojem srcu nobene krvave solze več in sem za tisti dogodek svoje duše danes popolnoma ravnodušen, z eno besedo, če bi bilo mogoče iti iz sebe in videti sebe, kakor se vidimo v sanjah, namreč kot predmet, gledal bi sebe jaz, Tonček Švigajev, kakor gledamo po ljubih bližnjih v cerkvi ali polni krčmi ali splah, kjer je veliko na kupu te človeške nesnage!»

Tonček Švigajev je naglo vstal in popravil nekaj na polici. Nato se je sprehodil po ozkem kupeju od duri do okna in zopet nazaj, ne da bi se zmenil za tihega nasprotnika.

«Kaj nisem nekaj povedal?» — je vprašal hlastno in zopet sedel. — «Veste, jaz rad govorim, ali če hočete, jaz rad mislim na glas in sam sebe poslušam. Misliti brez izgovorjene besede je prava muka za mene. Dokler so misli same, begajo in tavajo kakor megle, izgovorjena beseda jih pa disciplinira, da se razvrste v predmetnem redu in so jasne in so tu!»

Nenadoma se je oglasil neznanec:

«Umolkni že enkrat, gobezdalo!»

Tonček Švigajev je videl, kakor v megli, znan profil in na njem zarezo ironije, visečo od usten liki oster nož. Kliknil je radostno:

«O, Mark Antonij, ti si tu! Zakaj se mi nisi poprej oglasil! Si me spoznal? Daj mi roko!»

Mark Antonij pa mu ni roke podal in je sedel v kotu, kakor da bi ga ne bilo. Tonček Švigajev ga je videl bolj v spominu nego živega in resničnega tam med potno šaro kovčegov in plaščev. Zastrmel je vanj. A že je vzkliknil s posmehom brez dolgega oklevanja:

«Tudi v Češki Pragi si bil tak ponosen in ves kakor v zastraženi trdnjavi. Še pomniš? Stanoval si v Nebovidski ulici in si bil

načelnik neke inteligentne tolpe, ki je imela rodoljubni program za slovenski svet in še en program «kulture in lepote» za vesoljno človeštvo. Še pcmniš, nebovidci? Jaz sem takrat divjal in se lovil še po vseh grmih. Zavidal sem vas zaradi vaših dveh programov in zaradi vaše proklete zrelosti. Moj Bog, kaj je zdaj s tistimi ljudmi? Kje je danes tvoja praška čreda, moj gordi Mark Antonij?» — Mark Antonij je odgovoril kratko in pikro:

«Vse v domovini. Vse hiteči kruhoborci. Nekateri že plešasti, stari!»

«To imaš še od Cankarja. Da, spominjam se, vsi «nebovidci» ste bili cankarjanci. Postarani in plešasti kruhoborci, praviš! Saj taki so bili že takrat. Kaj ne veš, da v vsakem Slovencu lajajo tisoč let lačni živci? Cankar je vso to našo ubogo histerijo zasmehoval in nam napravil več škode nego Evropi svetovna vojna. Iskal je pri nas filistre. Saj jih ni. Pokaži mi samo enega, dam ti za njega cekin. Gledaj jim v oči, pa dobro, pa globoko, pa dolgo, — in videl boš, da so vsi sami lačni idealisti, katerim je vrhu tega rimsko-katoliška dogma zmedla pamet. Ali so bili lačni včeraj in jih je strah, da bodo lačni jutri, ali pa trpe od podzavestne groze gladovanja, podedovane od neslavnih pradedov. Tak je naš človek, a Hrvati pravijo, da je dober kočijaž in naša žena da je dobra dekla, samo site da so! — uboge slovenske stvarce!»

«Daj, daj, prismoda!» — je gnevno zaklical Mark Antonij.

«Hahaha!» — se je smejal Tonček Švigajev, — «zadel sem te v živo, saj ti prihajaš iz Pariza. Vem, bil si na mirovni konferenci in si videl, kako so naši moledovali okrog mogotcev tega sveta. Še neki maziljeni škof se je tam sukal. Sodrga, tolpa ves ta zapad. Tudi jaz sem jih videl, farizeje. Pravico so krojili po rumenih salonih in tète à tète po damskih budoarjih. In ko so onemogli izcejeni diplomati, so prišli na vrsto diplomatski kuliji ter so visoke dame še tiste požrle. Jaz sem dejal našim lačnim fantom: Kaj se mučite s pisarijo in ponižujete z moledovanjem! Pojdite rajši po salonih in budoarjih in se vrzite med mastne dobro negovane visoke evropske dame! Zgrabi tako damo spretno in ob pravem času pošteno za bok in drugi dan ti dado diplomati pol Istre!»

S širokim hohotom je Tonček Švigajev zaključil svojo zbadljivost in zopet popravil nekaj na polici. Nato se je sklonil in privlekel izpod klopi opleteno steklenko laškega vina. Nagnil jo je na usta in jo izpil grgraje do dna.

«Kanalje laške, vino imajo dobro,» — je dejal in se razpregel po zofi. — «Nemara je v njem mnogo krvi, mnogo solza, mnogo človeške mizerije.»

«Kaj misliš, moj gordi Mark Antonij,» — je nadaljeval Tonček Švigajev razmišljeno, — «koliko ljudi je že živel na tem svetu? Samo v Evropi, koliko jih je že leglo k večnemu počitku! Vsa Evropa je eno samo gnojišče, kjer je gnilo, smrdelo in izhlapevalo na milijarde človeških trupel. V našo premilo Slovenijo je leglo, sem izračunal, čez sto milijonov naših pradedov, smo torej mi Slovenci od sedmega stoletja po Kristusu stomiljnski narod, z mrtvimi vred seveda. In pomisli, moj gordi Mark Antonij, mi vsi se rodimo že na gnojišču, črpamo soke iz tega gnojišča, žremo govno in pijemo govno, povsod le govno, govno do absurda. Kje je še košček deviške zemlje, da jo oskrunim s svojim truplom in se razkošno razpadem v njej, ne da bi se mešal moj prah z ostanki ljubega bližnjega!»

Mark Antonij je zamrmral:

«Docela nič pesniškega! Včasih si imel lepše vizije. Še pišeš kaj?»

Tonček Švigajev je srdito zakričal:

«Jaz? Za koga neki? Mar za tvoje postarane in plešaste kruhoborce? Ali pa za cankarjansko navdahnjene slovenske device, ki se učijo histerije iz sirupnosladkih verzov naše moderne? Koliko pa je pri nas ljudi, ki sploh čitati znajo? Zdaj ko smo se ujedinili s Srbohrvati v eno oboroženo celoto, bi bilo pametno in koristno, da pišemo v jeziku «bogmejev», kakor pravi Prešeren, ali pa oni da pišejo v našem načičkanem narečju! Pa tudi to me ne miče. Premalo publike, premalo! Clown ne more biti duhovit v praznem cirkusu. Rad bi pisal v jeziku, ki ga govore milijoni, sto milijonov ljudi, na priliko v angleškem ali ruskem jeziku. Sploh pa je že čas, da bi kak mednarodni forum enostavno z dekretom in s silo zakona določil človeštvu tri jezike kot organe duhovnega življenja. Francoščino za verze, ruščino za pripovedno prozo, nemščino za filozofijo. V cerkvah lahko zadržite sveto latinščino. Vse druge jezike črtajte in s silo zakona prepovejte tiskanje knjig na spakedranih idijomih. Da vidiš, moj gordi Mark Antonij, koliko lepih in resničnih genijev bi vstalo na svetu in koliko literarne branjarije bi izginilo s sejma! Jaz za sebe delam verze samo še na francoskem jeziku. In niso slabi. Poslušaj!

Je suis un animal,
qui n'a pas son égal —

Tudi imam pobožno legendo o sveti Katarini. Gladki francoski verzi... Eh, moj gordi Mark Antonij! A kadar se ponižam do proze...

Tonček Švigajev je postal naenkrat silno resen in umolknil nenadoma.

«Povej nekaj resničnega,» se je k njemu sklonil Mark Antonij šepetaje.

Tonček Švigajev je začel tiho in z novim glasom:

«A kadar se ponižam do proze, mi je svet vsak stavek, ki ga napišem. Bedim nad njim cele noči in se mučim, da ga izkopam, kakor ga v srcu čutim. Ne hranim v sebi veliko zakladov, a kar jih imam, je pravo biserje. In nosim s seboj to strašno breme lepote in ga ljubosumno čuvam pred vsako senco življenja. Edino tega mi ni še oskrnilo. Kaj mi je osebna čast, stan, rodbina, kaj moja telesna udobnost! Kaj so mi vsi meščanski pojmi v spodobnosti in dolžnosti, kaj mi je Kristusov steber sveta: «Ljubi bližnjega kakor samega sebe!» V imenu svoje lepote, resnično, jaz bi lahko moril tega svojega bližnjega na hekatombe. V imenu nje so že letele na mene psovke, brez značajnejš, lopov in vlačuga, seveda bob v steno. Vse, kar delam, storim po nagibu, da ohranim v sebi to čisto harmonijo lepote.»

Tonček Švigajev se je boječe ogledal in nadaljeval:

«Včasih se dvigne v meni nekaj germanskega... Z mano vitla glas, ki mi pravi, da upravo jaz stojim med poslednjima dvema epohama v zgodovini človeštva. In tedaj gineva individualnost, jaz postajem vrsta in tip. V meni se stikajo brezmejni svodi življenja, sloneči na stoletjih kakor na visokih stolpih. Od blaženih časov, ko je človek znal spretno preklati črepino svojega bližnjega in z naslodo izpiti prebele drhteče možgane, pa vse do danes, ko polni nad nami vzduh brnjenje vitkih avijonov... In čutim v sebi grozno odgovornost, kako izročim to svojo moč in lepoto bodočim pokoljenjem, da jim zasije višek večnostalne sreče, kakor jo včasih trenutno uživam jaz. Dajte mi vesoljno zakonodajo, v imenu lepote izkoreninim za vedno vsako težečo vam zlo. Dajte mi oblast nad oboroženo silo, v imenu lepote izžgem vse gobavce med vami. Zakaj hromi in gobavi, crkajoči in v sebi gasneči ne dajo živeti resničnim in pravim. Vem pa, da so vsa sredstva še v vaših rokah in da imam jaz edinole svojo besedo, ki raste iz moje srčne krvi. Jaz sem vojujoča beseda, verbum militans!»

Zopet ga je izpodlegel Mark Antonij:

«Stavim, da v svojem transu ne razumeš vprašanja: Kaj imaš na stativah, kaj nam misliš dati velikega in novega?»

Tonček Švigajev je razdražen zaklical:

«Kaj sem obrtnik? Ste zopet razpisali kakšno »nagrado« in pisači drve za njo kakor konj za snopom sena? Ker smo že pri konjih, hahaha! ... Svoje dni mi je očitala neka ljubka in muzikaljučna kobilica, zakaj da opisujem kmeta in delavca in zakaj ne grem v salone ... In pa, kaj je danes v Evropi velikega in novega? Če je veliko, ni novo, če je novo, ni veliko. Sploh, kaj je to, veliko in novo, čemu veliko in novo? Kdor ne nosi v sebi zakladov, kakor jih nosim jaz, ne more dati ničesar velikega in novega. Takšna je danes Evropa, takšni so danes narodi, ki jih štejemo med prve. Vse preživelo, izživelo in usahlo, vse le ugasli vulkani. Da, ugasli vulkani, to je beseda. Čudovito, glej, ob njej se mi odpirajo nepregledni idejni vidiki ... Igrava domišljija mi je dala besedo in beseda celi svet. Ostani pri meni, ti novi svet, da razgrnem čez tebe svojo dušo. Jaz te imam, jaz te čutim, jaz sem te osvojil z eno samo besedo!»

(Konec prihodnjič.)

A. Debeljak / Anatole France

Od 16. aprila 1844. do 13. oktobra 1924.

Ko je Anatole France zatisnil oči, je ves prosvetljeni svet imel na koncu jezika besedo, ki jo Grki rabijo o zapadajočem solncu: βασιλεύει caruje. Mnogim je izraz »Kralj umetnosti« zares zdrknil izpod peresa, n. pr. Albertu Thibaudetu; Eliza Richterjeva, profesorica romanskega jezikoslovja na Dunaju, ga nazivlje nespornega kralja proze (N. W. Tagblatt). Dasi se je o »prvem piscu našega planeta« pri nas že razpravljalo, n. pr. Slovan 1915 in Dodatek k Pingvinskemu Otoku 1920, da ne cmenjam člankov po vseh dnevnikih ob Franceovi osemdesetletnici in potem ob smrti, hočemo vendar nekoliko izpopolniti podatke o njegovem življenju, oziraje se zlasti na njegov značaj.

Mati mu je bila iz Brug, oče Thibault, goreč katoličan iz Vendée, pa si je kralji kot kraljev gardist pred l. 1830. po tedanji vojaški šegi privzel vzdevek »France«, ki se ga je pozneje še držal kot pariškega knjigarja. Na prvem delu, La Légende de sainte Radegonde, reine de France, 1859, str. 9, se je mladi začetnik še podpisal s celotnim imenom: Anatole-François Thibault. Brošurica, tiskana v desetih izvedih, je tako redka, da se je l. 1918. en iztis prodal za 2520 frs.

more zatreti noben še tako beden in nizek milijé, v kakršnem živi oseboje skoraj vseh teh povesti. V teh začetnih svojih delih se Dostojevskij ne bavi tolikanj s splošnimi tipi, množičnimi prerezi normalnih in realno=običajnih ljudi, kolikor bolj z izrednimi individualitetami, čijih duševni organizem neprestano prepljuskava rcbove navadnega racionalnega človeka. Že v teh mladostnih delih si je poznejši véliki romanopisec ustvaril tip iracionalističnega posebneža, ki ga vsakdanja govornica imenuje «tepčka», tip, ki pa ima v svojem «idiotstvu», obžarjenem od dobre in srčne kulture, neizmerno več zmisla za požrtvovalnost, nego vsi tipi treznega meščanstva, vzgojenega v takrat modernem pozitivizmu in realizmu. To liberalno in trezno misleče meščanstvo žigosa Dostojevskij že v teh prvih svojih spisih na podoben način kakor George Sandova kot frazersko, egoistično in pravzaprav bolj smešno, nego so njegovi samo na videz komični, sicer pa naivno=do bri posebneži in «tepčki», katere avtor posebno rad slika ob enem ž njemu istotako priljubljenimi junaškimi otroki — kot reprezentante romantične požrtvovalnosti in človečanskega sočutja. Tu ima svoj začetek ona divna mavrica tega velikega ruskega genija, katera se v poznejših njegovih vélikih romanih vzpenja ter boči preko vse dolge dobe svetovnega realizma, družéč visoki romantizem izza začetka stoletja z bujnim zatonom v dobi neoromantizma pod konec prejšnjega veka.

Na opisan način se je bila izoblikovala Dostojevskega duševna fiziognomija tja do onega usodnega trenutka njegovega življenja, ko se je mladi pisatelj skoraj slučajno zapletel v afero, ki ga je spravila v ječo, nato na morišče in naposled v sibirsko prisilno delo — sami globoko pretresljivi doživljaji, iz katerih je končno izšel Dostojevskij njegovih poznejših vélikih del...

(Dalje prihodnjič.)

Anton Novačan / Papiga

(Konec)

To poslednje je izgovoril Tonček Švigajev počasi zlog za zlogom, ob zadnjem pa se je zamaknjen zagledal pred sebe. Lice mu je kamenelo, oči izkrcčile, roke se iztegnile, vse njegovo telo je rastlo, kakor da hoče poleteti. A ko mu je zacvetel krog ust usmev najvišje blaženosti, se je Tonček Švigajev sesul sam v sebi, točno, zlcmilo se je v njem in padel je trdo na zofo. Namesto smeha so mu prišle pene na usta. Zdaj je Mark Antonij izginil daleč in popolnoma od njega. V kupeju je zavladalo tiho

žitje stvari, plaho hlepečih po menjanju oblike in prostora. Vlak je hrul; koleasa so ječala v trenju jeklenih, med seboj se gonobečih energij. Ob ovinku se je voz stresel in okno v kupeju se oprostilo gorenjega podboja ter lezlo počasi navzdol. Ob drugem sunku pa je zašklepetalo in se odprlo vse do svojih tal. Tonček Švigajev se je ob hrupu zavedel in s počasno kretnjo segel po svojih dolgih redkih lasih. Vstal je naglo, in kakor da ni imel prizora s samim seboj, brekal je po polici in izmed razmaknjenih stvari privlekel ptičjo kletko, sedel in si kletko postavil na kolena. V kletki je poskočila zelena papiga in z zakrivljenima močnim kljunom objedala palčico, okrog katere se je sukala. S silo jo je vzel Tonček Švigajev iz kletke. Papiga je začela kričati, izmuznila se iz roke in zletela Tončku na rame. Tonček Švigajev je hitro zaprl okno in, božajoč ošabno ptico z licem, ji je narekoval počasi in razločno ime Katinka. Slednjič je papiga za njim izpregovorila grgraje in dosti nejasno: «Katinka!»

«Ahi!» — je kliknil Tonček Švigajev. «Kako divno izgovarja njeno sladko ime!»

Solze so mu stopile v oči. Ves srečen je narekoval papigi iznova in izpregovorila je v drugič.

Zopet se je pojavil v kotu Mark Antonij in se je rogol krvavo: «Kaj bi s papagajem? Opico si nabavi. Je veliko bolj podobna živemu človeku nego papagaj.»

«Toda govoriti ne zna!» — je odvrnil dobrodušno Tonček Švigajev in se ponovno razgovoril. — «Kupil sem jo v Parizu, bulvar Sevastopolski, in jo učil deset dni sladko besedo «Katinka». Zaprl sem se ž njo v hotelsko sobo in sem jo učil po metodah, ki mi jih je zaupal za denar pariški ptičar. Nosim jo svoji mali Katinki v Zagreb. Katinka je učenka v sedmem razredu liceja in ni velika, meni komaj do pasu, in kadar me poljubi, jo moram dvigniti k sebi. Imam jo neskončno rad baš zato, ker je tako majhna. Zdi se mi, da je ogenjček v vetru, ki ga moram zaščititi s svojo lopatesto roko. Katinka je brez staršev in živi s svojo teto, bogato in skopo stariko, ki ima bradavico pri ustnah in okrogli stlačeni nos. Srečal sem jo letos pozimi, ko je šla iz šole in so ji knjige padle v blato. Pobral sem ji knjige in hotel iti naprej, ko opazim v njenih zahvaljujočih se očeh tak izraz dobrote in duše, kakor sem ga videl samo še enkrat. Moja pokojna mati je imela god in jaz deček, star deset let, sem našel tisti dan na cesti groč denarja in sklenil kupiti materi kolaček za god. Kupil sem kolaček, a na dolgi poti do doma je prišla skušnjava, kateri sem po velikem notranjem boju podlegel. Proti svoji volji sem suedel počasi

kolaček in prišel domov kakor dete, ki je nevredno zavžilo sveto hostijo in mu je lice počrnelo. Skrival sem se pred materjo, toda mati je bila bistra žena in mi je malo po malo vzela skrivnost. Ko sem ji vse razodel, me je pogledala s takimi očmi, da jih bom pomnil do smrti. To sem povedal, ker sem za čuvstva jako do-
vzeten. Mene vsako čuvstvo skrči, točno, do mene samega me upogne, da sem resničen in svoj in je vse drugo nad mano kakor projicirana geometrična linija. Dolgo sem zrl za Katinko in jo naslednje dni čakal na zagrebškem Griču, jo od daleč spremljal in končno našel priliko ter se ž njo docela spoznal. Prvo, kar mi je pravila, je bila strašna novost, da je njena teta na poti s trga izgubila bankovec manjše vrednosti in da se zato drži kakor sama žalost pri ognjišču. Hitro sem si izmislil najditelja in šel sam in ji vrnil bankovec ter se s tem stari tetki silno prikupil. Povabila me je na kavo enkrat, dvakrat in večkrat ter sem ji postal neobhoden gost, ki ji daje nasvete in mali Katinki naloge popravlja. Dekle je čedno in preživlja svoje majhne srčkane viharje na prehodni poti iz otroških let v deklištvo. Zanima se za vesoljno književnost, bere Dostojevskega ... Nekoč sem našel pri njej debelo in veliko nemško knjigo «Die sexuelle Frage». Sirotica, komaj jo je privlekla domov in ker je knjiga temeljito ilustro-
vana, jo je skrivala pred tetko za staro omaro. Vsaka licejka ima svojega fanta, mi je pravila Katinka, a jaz sem postal njen, ker jo je bilo strah, da ne bi tako majhna dobila nobenega. Pravi tudi, da me ljubi, kar je za mene zelo laskavo, dasi jaz nikoli ne poprašujem po ženski ljubezni. Poglavitno je, kako jaz kruh za-
mesim, ne, to je vulgarno, važno za mene je, kako v meni nastane kristalni grad. Resnično, Katinka je padla kakor cvet na mrtve puščave mojega srca. Zato ji pojem pesmi v čisti francoščini in njej na čast sem zložil omenjeno balado o sveti Katarini, ki se začenja:

O, sainte et vénérable Catherine,
mon coeur á toi s'incline ...

Iz Pariza pa ji nosim to zalo ptico, ki ne bo nikoli več pozabila izgovarjati njeno sladko ime.

In Tonček Švigajev je še enkrat polaskal ptici ter jo spravil nazaj v kletko, kletko skrbno zagrnil in jo dvignil na polico. Povesil je roke in nalašč stal s čelom proti steni, kakor Žid pri molitvi. Tedaj se mu je približal Mark Antonij in dihnil vanj, vse lice k licu, pritajeno rohneče:

«Ti sam si ugasli vulkan! Človek v tvojih letih bi moral imeti ženo, otroke in dom, ne pa da hodi za kratkokrilnim dekletom!»

Tonček Švigajev se je okrenil in na ves glas zahčotal:

«Saj sem vedel, da se boš ravno tu zaustavil. Kdor se do tridesetega leta ne oženi in do štiridesetega ne obogati, ostane bedak vse žive dni! Ta pregovor moskovskih kupcev, ki jih je medtem že tudi hudič vzel, si pozabil še navesti, moj gordi Mark Antonij. Vendar, tisto o domu ni napačno in spada v moje velike življenjske skrbi. V moji rojstni vasi, ki je — ne zameri, da žalim tvojo skromnost, moj gordi Mark Antonij — tudi tvoja rojstna vas, se nahaja za dobravo Očno tik hrastovega gaja imeniten prostor, po neki stari teti danes moje zemljišče, kakor so mi pisali z doma. Tam nameravam sezidati si stavbo, hišo, kočo, dom, zavetje, miren pristan, lastno streho, lasten kot, svoje ognjišče, pribežališče in svoj tibi dvor, kamor se rešim iz sveta in življenja. Saj se spominjaš, moj gordi Mark Antonij, ko še nisi nosil tega ošabnega imena in si bil pastirček, točno, hlačke do kolena in šibo v roki, in capljaj za mukajočimi govedi, žgal na jesen pastirski ogenj in repal z želodi vaškega deda, ki je v polju prežal na krta; ko si študent še vedno brez rimskega priimka, postal legal po visoki travi v toplih nočeh zorečega avgusta in bil živi ognjenik misli, krvi in občutij ter je tvoja duša visela še v zlati zanki solčnih bajk; ko si se potem pojavil v blestečem oklepu in s svetlo čeladc Marka Antonija, — kakor te je takrat krstil sam Tonček Švigajev, občudujoč tvojo logiko in življenje ovladujočo pamet — in si začel osrečevati svoj narod bilo z advokatsko pisarno ali s pobiranjem mastne prebende od dveh, treh tisoč vernih duš, bilo da si najboljše sinove naroda pripravljaj za take sijajne oklepe in svetle čelade ali pa kjerkoli in kakorkoli pokazal, da je Mark Antonij vedno na svojem mestu! Saj se spominjaš, kje je dobrava Očna, tam kraj hrastovih gajev in skoro v senci mogočnih gora... Tam si postavim svoj dom. Lepa bela hiša bo svetlikala med drevjem in jaz bom živel v njej samotni in oblasten kakor srednjeveški fevdalni gospod na svojem gradu. Kar se tiče sredstev za zidanje, hm, lahko za tistih par tisočakov! Glavno je, da verujem v idejo denarja in že je denar pri roki.»

Vlak je odjenjal v brzini in kakor da peša se je vlekel počasi ter nazadnje obstal. Uniformirani mošje so vstopili, znamenje, da smo prišli do meje. Tonček Švigajev ni imel več časa, da bi poslušal opazke Marka Antonija. Naslonil se je k oknu in se zagledal v pisano, razkropljeno ljudstvo, tekajoče k vlaku in od vlaka. In kakor vselej na postajah, doma ali v velikem svetu, je bilo sedaj Tončku Švigajevemu žal vseh tistih neznanih hitečih ljudi, ki se potem iz množeva razčlenjeni podajajo vsak za svojim

majhnim ciljem. Nikjer kakor na postajah lahko bereš vsakemu z obraza, kdo je in kaj je, in nikdar niso ljudje tako iskreni, kakor kadar se prerivajo na kupu in suvajo. Drugič je imel Tonček Švigajev navado, da si je izbral v takem slučaju ubogo človeško edinico in z uživanjem zasledoval vsako njeno kretnjo, dokler ni vlak krenil dalje, zdaj pa je z vso pozornostjo tonil v prizor, ki ga je videl pred seboj.

Dva karabinjera sta gnala po peronu uklenjenega mladeniča, po vsem videzu kmetskega fanta, ki je visok med ošabno ravnodušnostjo laške straže nizko klonil z glavo. Na vsako stran od zvezanih rok se je napenjala bela veriga in zdaj pa zdaj bolno zarenčala. Za to žalostno skupino je lezla starikava kranjska ženica, mati uklenjenega, in je hropeče klicala:

«Dejte mi ga nazaj... Sej vam ni hud'ga storu, le po slovensku je govoru... Janez, moj Janez... Tak pros' jih še ti, povej j'm, da nič nis' kriv... Janez, Janez...»

Toda Janez se ni ozrl. Stopal je težko s stražo in njegovc lepo mlado lice je bilo kakor iz kamena. Tudi se ni ozrl, ko pa ga je prignala straža do vrat stražarnice in hotela ž njim čez prag. Tu je obupna starka prijela vojaka proseče za rokav. Vojak se je starke otresel in jo udaril s pestjo v lice. Zavrnila je tenko, da je šlo skozi ušesa, plaz krvi ji je oblil usta, in zgrudila se je pred noge.

Tonček Švigajev se je prijel za okno, se hotel dvigniti in skočiti skozi okno na plan. Toda že se je oglasil Mark Antonij in zapovedujoče zaklical:

«Si norec? Tu ostani! Pomagati starki ne moreš, s krivico se bosti ne mreš, tu ostani! Zaprl bi te in ti bi gledal, kako bi s svojimi živci prebijal laško ječo!»

Zaprl je okno, zagrnil ga je in Tončka posadil na zofo.

Ropot pa se zunaj ni polegel in še, ko je vlak drdral že naprej, se je zdelo, kot da se vije med hrumom koles neko tiho žalostno vezanje. Tonček Švigajev je ždel nemo na zofi in gledal na tleh obraz uboge starke in plaz krvi in obupna kriveča se usta. Pokril je z ного tisto mesto na tleh, pogrnil žepni robec čezenj, ali obraz stare matere ni hotel izginiti.

Nazadnje je nejevoljno zarenčal:

«Do vraga! Vse to so poslednje imperijalistične in kapitalistične laške orgije. To so gasneči vulkani zapada. A rudimenta v meni...»

Že ga je prekinil Mark Antonij viharno:

«Plaz krvi iz rane na obrazu tiste stare matere je plaz krvi iz globoke rane na obrazu vsega našega naroda...»

«In vsega človeštva!» je dodal Tonček Švigajev.

Sklonil je glavo, da ne bi videl Marka Antonija, ki se je oblačil v blesteč oklep in dajal na glavo svetlo čelado.

Izpregovoril je Mark Antonij jasno, svečano:

«Človeštvo, narod, družba, to so pojmi, zgolj le pojmi na visoki lestvi razvoja. Njim se lahko izogneš. Izogniti pa se ne moreš človeku. On je vedno tu, on, veliki posameznik s svojim trpljenjem. Edino resnična je bol. Vse drugo je šarena mreža na zemljevidu idej.» In še je govoril Mark Antonij:

«Družimo se v imenu trpljenja. Javk te naše ponižne matere bi razumele vse rase, vsi narodi, da so jo videli, ko se je zgrudila krvava. Zato je greh, modrovati o njej! Ti sam si jo hotel braniti, Tonček Švigajev, v plemenitem vzplamtenju svoje krvi. Čemu bežiš pred sebcj in se pokrivaš s plahto višjih idej, ki so dalje od tebe nego tvoja bol?»

Mark Antonij je končal z visokim glasom:

«Jaz vidim drugo pot, jaz vidim večno naravno pot in rečem: Stopite na prste, Slovenci, sinovi kamenitega Juga, in ozrite se doli v sosedno Lombardijo! Zakaj tam boste še sejali in želi in svčje konje v Pijavi napajali!»

In Mark Antonij je umolknil in odložil oklep in čelado. Zdaj se je Tonček Švigajev trgal iz objema odvratnega čuvstva, dvigajočega se na praznem pogorišču. Zaman je iskal opore, da bi se naslonil in hipno upanje, da se bo Mark Antonij oglasil, je skopnelo. Onemogel je tudi telesno; v hitečem vlaku je torkljal z glavo na desno in levo, kakor pijan, in tema se mu je delala pred očmi. Tedaj je poklical na pomoč besedo in beseda je bila zdravje.

«Kaj vse to!» je dejal. «Čez sto let je itak vseeno. Čez sto let bo viselo solnce na nebu in luna in zvezde bodo, porajanje in umiranje na zemlji, vse, kakor je danes, in radost človeška in trpljenje njegovo in strasti bodo. Plaz krvi na obrazu uboge starke bo davno že izmit in moje pleme na zemlji med prvimi, v sijajnem oklepu in s svetlo čelado Marka Antonija. Čemu da stojim na mestu in delam s čuvstvom parado? Ovladaj v sebi zver in ovenčaj si glavo z vencem tihega zmagoslavja!»

In Tonček Švigajev je jasno vedel, da Mark Antonij sedaj ne bo ugovarjal in je bil vesel. Šegel je pod klop po opleteno steklenko in je pil ognjenega laškega vina. Kmalu je bil v brezmejnem carstvu svojih sanj in je gospodoval nad njim oblastno brez časa in prostora.

Angelo Cerkvėnik / V vrtincu

V Ljubljani ga je Mark Antonij opomnil, da je treba izstopiti. Tonček Švigajev se ni gnil. Peljal se je naprej in izstopil v Zagrebu. Na postaji se je še prepiral z nekimi ljudmi, ki mu niso bili po volji, potem se je podal v mesto, noseč previdno kletko s paĝagajem.

Angelo Cerkvėnik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

O s e b e:

ŽENA. – NJEN MOŽ. – NJEN LJUBIMEC. – NJEN NEKDANJI SNUBAČ.
SLUGA. – SLUŽKINJA. – JEČAR. (Ga ni videti na odru.)

Dejanje se godi po vojni v Sloveniji.

I. scena.

Zgodnja pomlad. Atelje zobotehnika. Okrog šestih zvečer.

Ljubimec je v dolgi, beli halji. Meša v skodelicah različne kemične spojine in žvižga neko poulično popevko. Gleda na uro in postaja nestrpen.

LJUBIMEC: Vraga! Hm! (*Pogleda na uro.*) Polšestih. (*Gre ponovno k skodelicam, vzame žličko in meša. Iz skodelice se dviga belkast dim. Žvižga.*)

SLUGA (*vstopi*): Gospa Majeričeva čaka zunaj; vprašala je, če je krona že pripravljena.

LJUBIMEC: Saj sem ji vendar povedal, da naj pride v petek ob šestih popoldne, danes pa je četrtek. Recite ji, da bo krona šele jutri.

(*Sluga odide. Ljubimec še vedno meša v skodelicah in žvižga.*)

LJUBIMEC: Mhm... za četrť ure se je zakasnela... e, vrag!

SLUGA (*vstopi*): Gospa Orlova!

LJUBIMEC: No, vendarle! Naj vstopi!

ŽENA (*vstopi*): Dober dan, gospod Kraupp!

LJUBIMEC: Poljubljam ročico, milostljiva! (*Poljubi ji roko.*) Tcda povedati vam pa le moram, da lepota še ne jamči za točnost!

ŽENA (*se smeje*): Kavalir pa ste, kavalir! Priznati moram. Lepota ne, pač pa grdota! (*Mu preti s prstom.*) Majeričeva je prišla kar 24 ur pretočno! (*Se smeje.*)

LJUBIMEC: Ne razumem!

ŽENA: Ne razumete? Res ne? Seveda, kadar dobe mcški po zobeh, nočejo nikdar nič razumeti! O, vemo, vemo! No, kaj pa dela moja krona?

LJUBIMEC: Po zobeh... Morda so res moji zobje — ki niso moji — krivi, da nisem razumel... Same umetne zobe imam!